

Robbert Fokkink

Delft Institute of Applied Mathematics
TU Delft
r.j.fokkink@tudelft.nl

Stoffelijke resten tastbare herinneringen aan wiskundigen

Weense wandeling

We beginnen onze wandeling bij de Strudlhofstiege, het centrale decor in een roman van de Weense schrijver Heimito von Doderer, een hoogtepunt van de Oostenrijkse literatuur.

Helemaal bovenaan de trap begint de Strudlhofgasse, waar ooit de wiskundefaculteit was gevestigd. Die zit er al lang niet meer, maar een inscriptie boven de deur herinnert nog altijd aan het Mathematisches Seminar. Honderd jaar geleden kwam hier de Weense kring wekelijks bij elkaar om zich te buigen over de grondslagen van de wiskunde. We gaan er even naar binnen. De collegezaal van de Weense kring heet tegenwoordig de Kurt Gödel Hörsaal. De grote zaal eraanast, de Boltzmannzaal, werd gebruikt voor seminaria. Hier gaf L.E.J. Brouwer in 1928 twee voordrachten, die werden bijgewoond door Ludwig Wittgenstein, het Oostenrijkse enigma wiens magnum opus — de *Tractatus* — de Weense kring trachtte te doorgronden. Geen sinecure, want erg toegankelijk was het niet en Wittgenstein was bovendien nogal zwijgzaam aangelegd. Brouwers voordracht bracht hem tot leven. Moritz Schlick, de leider van de Weense kring, schreef in een brief aan Rudolf Carnap: “Vor kurzem hat Brouwer zwei Vorträge in Wien gehalten. Sie waren aber weniger interessant als das was Wittgenstein, die beide zuhörte, uns nachher in Kaffeehaus darüber sagte.” De opgeleefde Wittgenstein reisde af naar Cambridge om er zijn *Tractatus* voor te leggen als dissertatie. Voor Brouwer waren de twee Weense lezingen juist een afsluiting. Enkele maanden later werd hij uit de redactie van de *Mathematische Annalen* gezet en trok hij zich terug uit de wiskunde.

We verlaten de Strudlhofgasse en gaan op weg naar de wiskundefaculteit. Onderweg passeren we de Servitengasse waar een ingetogen monument met huissleutels van Joodse wijkbewoners ons herinnert aan de Holocaust.

De faculteit vinden we op de Oskar Morgensternplatz, net achter de Hahngasse, vernoemd naar Hans Hahn, pionier van de functionaalanalyse en lid van de Weense kring. Pal voor de ingang staat een groot rood kunstobject. Het lijkt een stervormig polyeder, maar het is een goedendag, het middeleeuwse slagwapen. In het Duits heet zo'n ding een Morgenstern.

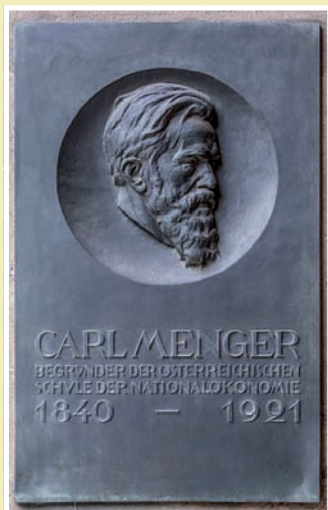
In het trappenhuis van de faculteit hangt een gedenkplaat, een Ehrentafel, met grote namen uit het vooroorlogse verleden. Kleurrijke figuren die elk afzonderlijk een fotorubriek waardig zijn. Verscholen onderin de kelder staat een beeld van Edmund Hlawka, bekend van de Koksma-Hlawka-ongelijkheid. Bovenin het gebouw vinden we een levende wiskundige: Herr Professor Doktor Henk Bruin. Toevallig ook de gids op onze wandeling. Waar ter wereld je ook komt, overal struikel je over de Nederlanders.

We gaan door naar het hoofdgebouw, gebouwd op de ring rond Wenen waar vroeger de stadsmuur stond. In dit neoclassicistische bakbeest gaf Ludwig Boltzmann in 1903 een serie openbare lezingen over natuurfilosofie die zo populair waren dat het publiek tot buiten op straat stond. De krantenberichten spraken van een levensgevaarlijke situatie, waarbij mensen elkaar dreigden te vertrappen. Boltzmann sprak voornamelijk over verzamelingenleer en niet-euclidische meetkunde. “Was dem Menschen das Gehirn, ist der Wissenschaft die Mathematik”, verklaarde hij. Met de populariteit van de lezingen was het dan ook snel gedaan.

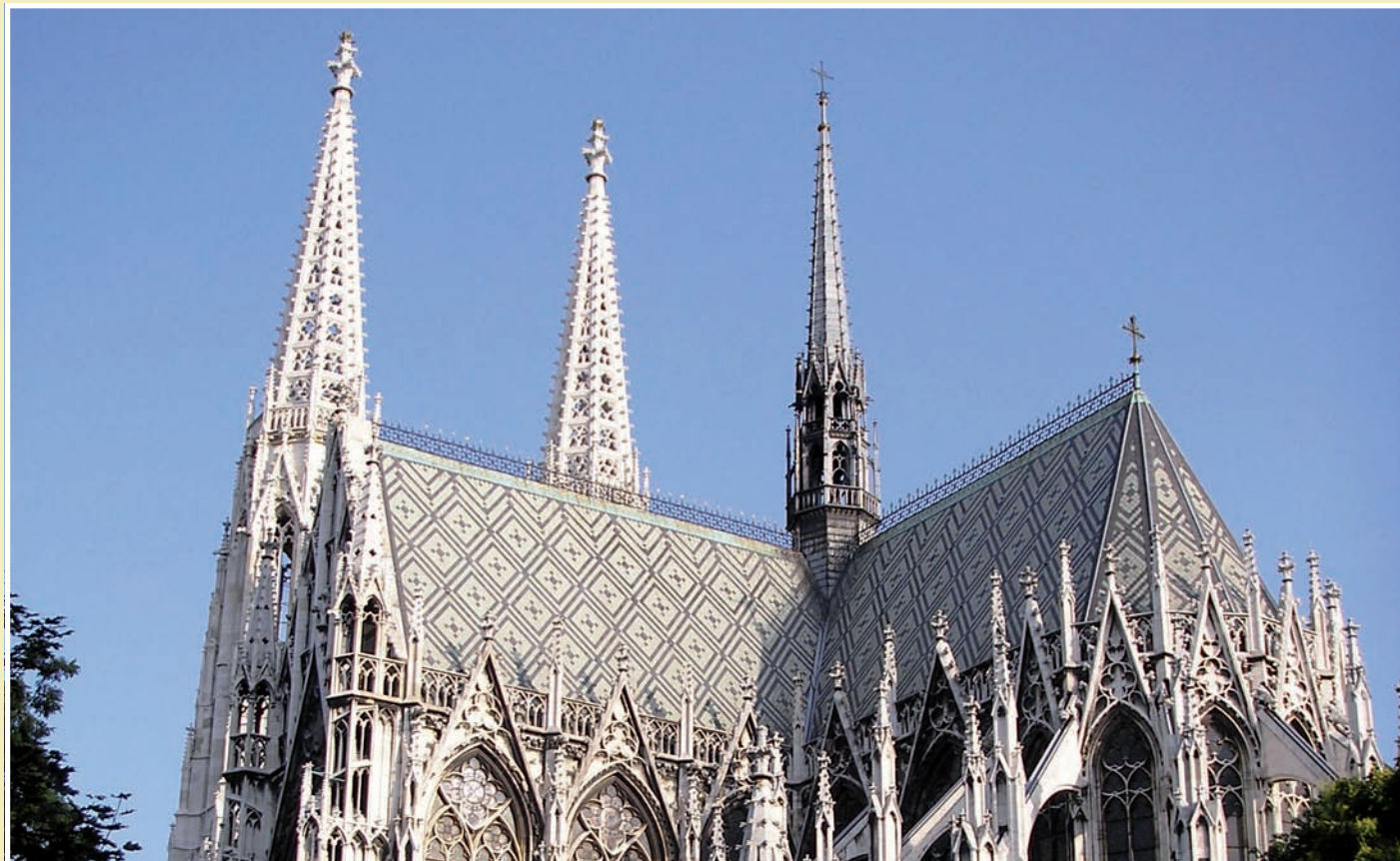
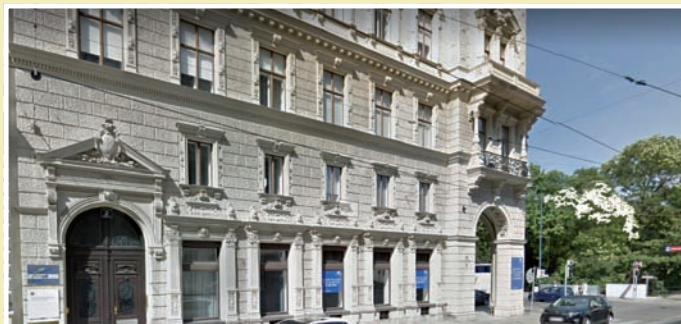

In het gebouw gaan we rechts de trap op en vinden daar de gedenksteen voor Moritz Schlick, die in 1936 werd vermoord door een van zijn studenten, Johann Nelböck. Het motief voor de moord bleef onduidelijk, maar het was iets persoonlijks. De relatie tussen promotor en promovendus is niet altijd even eenvoudig. Na de Anschluss in 1938 werd Nelböck door de Nazi's uitgeroepen tot een arische held, die had afgerekend met een dégénéré uit de elite. Hij werd op vrije voeten gesteld en kreeg een positie bij de faculteit aardwetenschappen. We gaan de trap weer af en lopen rond de mooie groene binnentuin, waar mensen genieten van de zon. Rondom de tuin staan beelden van beroemde Weense geleerden.

Voornameeljk medici, waaronder Gerard van Swieten, student van Boerhaave en lijfarts van Maria Theresia. Maar ook wiskundigen: Johann Radon en Olga Tausky. We kiezen voor een plaquette van Carl Menger. Hij was weliswaar econoom, grondlegger van de Weense school, maar ook de vader van de geniale Karl Menger, een student van Hans Hahn. Menger was ooit assistent van Brouwer, maar de twee kregen ruzie (hoe kon het ook anders) over de prioriteit van de dimensietheorie. Dat weerhield Menger er niet van om erop aan te dringen dat Brouwer die twee lezingen in Wenen kwam geven. Hij zorgde er ook voor dat Wittgenstein daarbij aanwezig was.

Vanuit het hoofdgebouw lopen we door de Reichsratsstrasse tot aan de Stadionsgasse. Hier was ooit Café Reichsrat gevestigd, waar Kurt Gödel, een andere toehoorder van de lezingen van Brouwer, aan enkele leden van de Weense kring liet zien dat er iets merkwaardigs aan de hand was met de grondslagen van de wiskunde. "Di. 26. August 1930, 6-8.30. Café Reichsrat. Gödel's Entdeckung: Unvollständigkeit des Systems der Principia Mathematica. Schwierigkeiten mit dem Beweis der Widerspruchsfreiheit", noteerde Carnap in zijn dagboek. Café Reichsrat is verdwenen. Tegenwoordig is het een bankgebouw. We lopen weer terug door het Sigmund Freud-park met daarin de Votivkirche, gebouwd om de Heer te danken voor het redden van keizer Franz Jozef, op wie in 1853 een aanslag was gepleegd. Gewerkt heeft het, want de keizer leefde nog 63 jaar, maar daarna was het afgelopen met de poppenkast. Even verderop staat het Pasqualatihuis waar Ludwig van Beethoven bij tijd en wijle verbleef. Het is nu het Beethovenmuseum. In een volgende straat staat weer een ander Beethovenhuis, het musiceren legde hem geen windeieren.

Niet veel later zijn we terug in de Strudlhofgasse en beëindigen onze wandeling in het Schrödingerinstituut, een conferentieplaats vergelijkbaar met ons eigen Lorentz Center. In een vitrine staat de huisvlijt van deelnemers van eerdere bijeenkomsten, waaronder een papier-maché-impresie van Erwin door een Australische bewonderaar. Onwillekeurig moet ik denken aan Schrödingers kat.

Dankwoord: Henk Bruin wees de weg in Wenen en maakte veel foto's. Ook Karma Dajani maakte enkele foto's en Klaus Schmidt toonde het Mathematisches Seminarium. De historische informatie komt grotendeels uit het fenomenale boek *Sie nannten sich der Wiener Kreis*, van Karl Sigmund, uitgegeven door Springer.

